

УДК: 336(477)

Володимир Валігура

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна,
valigura_v@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0001-5114-3886

Тетяна Валігура

доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна,
tania0524@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-1297-0907

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ РЕАЛІЇ ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Volodymyr Valihura

PhD (Economics), Assoc. Prof.,
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

Tetiana Valihura

PhD (Economics),
West Ukrainian National University,
Ternopil, Ukraine

SOCIO-ECONOMIC REALITIES OF TAXATION IN THE CONTEXT OF WAR AND POST-WAR RECONSTRUCTION

Анотація. Висвітлено ключові трансформації податкової системи України, зумовлені повномасштабною війною та її наслідками для економіки. Проаналізовано соціально-економічні фактори, які спричинили кардинальні зміни у податковій політиці держави, зокрема: зниження податкових надходжень, зростання мінімізації, зміна структури бюджетних джерел на користь зовнішніх трансфертів. Досліджено роль податкової лібералізації у підтримці бізнесу в кризових умовах та підкреслено важливість адаптивної політики, що враховує потреби воєнного часу й перспективи повоєнного відновлення. Особливу увагу приділено соціальним трансфертам, бюджетним викликам, ролі мінімальної зарплати та проблемам нерелевантності прожиткового мінімуму. Обґрунтовано напрями податкової реформи, яка має забезпечити баланс між фіскальною стійкістю, соціальним захистом населення та стимулюванням економічної активності у середньо- та довгостроковій перспективі.

Ключові слова: оподаткування, податкова політика, доходи бюджету, соціальні трансферти, повоєнне відновлення, тіньова економіка.

Abstract. *The socio-economic realities of the functioning and transformation of the tax system of Ukraine in the conditions of war are investigated, and the necessity of adapting the fiscal policy to the conditions of post-war recovery is substantiated. It is noted that the full-scale war caused a significant destabilisation of the socio-economic situation, which led to drastic changes in the tax policy of the State. Declining household incomes, a decline in gross domestic product, the growth of the shadow economy, and inflationary processes have become the main factors that have complicated the fulfilment of budgetary obligations.*

In response to these challenges, the government has implemented unprecedented tax liberalisation measures that have helped to support business activity and provide partial compensation for budget losses. At the same time, these measures demonstrated the need for a flexible and adaptive tax policy that can not only respond to the requirements of the crisis period, but also create the preconditions for economic recovery in the long term. An important aspect was the change in the structure of budget revenues, where external transfers and non-tax revenues began to play a significant role. This change has created additional risks to budget stability, as these resources are temporary, increasing the vulnerability of public finances.

One of the priorities of the budget policy is social transfers, which are aimed at ensuring minimum living standards for the most vulnerable categories of the population. However, the growth of social transfers raises questions about the efficiency of the system of their distribution, as well as the financial capacity of the budget to provide such payments in the medium and long term. It is substantiated that social guarantees, in particular the minimum wage and the subsistence minimum, need to be revised and updated in accordance with the real costs of the population, since the existing standards do not correspond to economic realities.

It is noted that the state budget policy is in the mode of severe redistribution of resources in favour of defence financing, which, in turn, creates additional challenges for the social sphere and economic reconstruction after the end of the war. It is determined that a return to balanced budget planning is a prerequisite for ensuring sustainable development in the post-war period, which includes not only the restoration of infrastructure but also the restructuring of public finances in view of new realities.

The study concludes that the fiscal system of Ukraine in the post-war recovery will operate under conditions of high uncertainty and complex challenges, such as limited domestic resources, dependence on external assistance and the need for social obligations. The author emphasises the need to rethink the role of tax policy, which should strike a balance between stimulating economic activity, combating the shadow economy and ensuring the fiscal sustainability of the state in the medium and long term.

Key words: *taxation, tax policy, budget revenues, social transfers, post-war recovery, shadow economy.*

Вступ. Від початку здобуття незалежності Україну супроводжує економічна полікриза, яка виникла на тлі переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки, стихійного формування права власності та корупції. Початок третього тисячоліття ознаменувався для України поширенням світової фінансової кризи,

кризи зумовленої пандемією COVID-19 та війною росії проти України. Особливо негативно на функціонуванні усіх сфер держави позначилася повномасштабна війна, яка розпочалася у 2022 р. Соціально-економічні реалії функціонування України в таких умовах кардинально змінилися. Замість поступального економічного розвитку пріоритетами стали стабілізація економіки, акумуляція фінансових ресурсів для фінансування обороноздатності країни, підтримка бізнесу. У сфері соціальної політики акценти зі зростання соціальних стандартів зміщені в бік мінімальної підтримки населення, яке постраждало від наслідків війни.

Змінилися й реалії оподаткування, адже в період глибоких криз, а особливо під час війни, значення податкової політики зростає багатократно. Вона стала одним із ключових механізмів забезпечення функціонування держави, підтримки базових інституцій та реагування на виклики надзвичайного характеру. У таких умовах функції податкової політики трансформувалися. Поряд із традиційним завданням – наповненням бюджету – зросло значення стимулюючої, регулюючої та перерозподільчої функцій. Зокрема, податкова політика має забезпечувати:

- фінансову підтримку обороноздатності держави шляхом оперативної акумуляції бюджетних ресурсів;

- пом'якшення економічного стресу для бізнесу через податкові пільги, відтермінування зобов'язань, спрощення обліку;

- забезпечення соціальної стійкості через інструменти фіскального перерозподілу та цільові видатки бюджету.

Особливої ваги набуває функція стабілізації економіки: оподаткування має не лише реагувати на спад ділової активності, а й створювати умови для її збереження та поступового відновлення. Це досягається шляхом адаптації податкового навантаження до реального стану економіки, а також завдяки селективній підтримці критичних секторів: оборонної промисловості, логістики, енергетики, сільського господарства тощо.

Ключовими принципами податкової політики в надзвичайний період є гнучкість і адаптивність. Стала податкова система, яка не враховує нових реалій, є неефективною і може стати додатковим фактором дестабілізації. Саме тому в умовах війни в Україні було оперативно змінено багато параметрів податкового законодавства: спрощено облік, знижено ставки, впроваджено пільгові режими.

Основна частина. Соціально-економічні реалії оподаткування в умовах війни в Україні представлено в табл. 1.

Як видно з представленої таблиці, Україну сколихнули ряд деструктивних соціально-економічних змін. Насамперед відбулося падіння ВВП. Зокрема, за даними Державної служби статистики України у 2022 р. реальний ВВП низився на 29,1% (табл. 2), що стало причиною зменшення бази оподаткування. В умовах війни різко зріс рівень безробіття, який за експертними оцінками Центру економічної стратегії у 2022 р. становив 22,8% (табл. 2). Це відобразилося зниженням податку на доходи фізичних осіб із зарплат та єдиного податку. Відбулися безпрецедентні руйнування потужностей бізнесу та інфраструктури. Відповідно до оцінки, «підготовленої у співпраці з ООН за технічної підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні, станом на 31 грудня 2024 р. загальна вартість реконструкції та відновлення в Україні протягом наступного десятиліття становитиме 524 млрд. дол. США, що приблизно у 2,8 рази перевищує

номінальний ВВП України на 2024 р.» [1]. Рівень тіньової економіки, який у 2021 р. за даними Мінекономіки становив 32% ще більше зріс, що негативно позначилося на доходах бюджету [2]. Індекс споживчих цін, який зріс із 110% у 2021 р. до 126,6% у 2022 р. засвідчив знецінення реальних доходів населення. На тлі наведених тенденцій цілком логічним було зростання соціальних видатків, що ще більшою мірою загострило дефіцит бюджету. Для подолання такого дефіциту було залучено безпрецедентну кількість зовнішніх кредитів та грантів, а це породжує виклик неспроможності фінансування держави за рахунок власних джерел та настання дефолту.

Таблиця 1

Соціально-економічні реалії оподаткування в умовах війни в Україні

№	Соціально-економічні реалії	Основний виклик	Реакція держави
1	Падіння ВВП	Зменшення бази оподаткування	Пільги для малого бізнесу, адаптація ставок
2	Високе безробіття	Зниження податку на доходи фізичних осіб із зарплат та єдиного податку	Спрощення адміністрування ЄСВ для ФОП і бізнесу
3	Руйнування потужностей бізнесу та інфраструктури	Зменшення кількості платників податків	Податкові канікули в зонах бойових дій
4	Тінізація економіки	Втрата доходів бюджету	Спрощені системи обліку і сплати податків
5	Інфляція	Знецінення реальних доходів	Пільги на імпорт критичних товарів
6	Зростання соціальних видатків	Дефіцит бюджету	Підвищення військового збору, залучення донорської допомоги
7	Залежність від зовнішніх кредитів і грантів	Обмеженість власних ресурсів	Створення механізмів прозорого використання коштів

Джерело: складено авторами.

Таблиця 2

Динаміка окремих макроекономічних показників в Україні у 2020 – 2024 рр.

Рік	Реальний ВВП (млн грн)	Зміна ВВП до попереднього року (%)	Рівень безробіття (%)	Індекс споживчих цін, %
2020	3827941	-	10,1	105,0
2021	4367501	+3,4	10,5	110,0
2022	3883262	-29,1	22,8*	126,6
2023	5529085	+5,3	19,0*	105,1
2024	6821088	+3,9	15,7*	112,0

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України та Центру економічної стратегії*[3].

Наведені негативні тенденції зумовили необхідність швидкої реакції з боку дискреційної фіскальної політики в напрямку лібералізації податкового законодавства. Було запроваджено ряд пільг для малого бізнесу в частині зниження ставок єдиного податку для платників третьої групи, перехід на добровільну сплату єдиного податку платниками першої та другої групи, а також на добровільну сплату ЄСВ підприємцями на спрощеній системі оподаткування, загальній системі оподаткування, особами, які проводять незалежну професійну діяльність та членами фермерського господарства. Також було скасовано акцизний податок та знижено ставку ПДВ на пальне, запроваджено податкові канікули в зонах бойових дій, застосовувались спрощені системи обліку і сплати податків, введено пільги на імпорт критичних товарів тощо.

Завдяки запровадженним підходам щодо зниження податкового навантаження на бізнес та спрощення адміністрування податків державі вдалося мінімізувати економічні наслідки війни та зберегти підприємницьку активність. У подальшому ж, по мірі стабілізації і відновлення економіки більшість із зазначених податкових пільг було поступово скасовано.

Повернення до довоєнної податкової системи головним чином було обумовлено двома причинами:

1) податкові пільги виконали завдання підтримки бізнесу в умовах гострої кризи, спричиненої війною, і почли використовуватися як інструменти уникнення оподаткування;

2) в Україні виникла безпрецедентна ситуації з дефіцитом фінансових ресурсів, який стало не можливо покривати за рахунок зовнішнього фінансування, без зростання податкового навантаження.

У табл. 3 наведено структуру доходів Державного бюджету України та видатків на оборону у 2021 – 2024 рр., яка показує наявні асиметрії у фінансуванні держави.

Таблиця 3

**Структура доходів Державного бюджету України
та видатків на оборону у 2021 – 2024 рр., %**

	2021	2022	2023	2024 ¹
Податкові надходження	85,37	53,14	45,04	56,21
Неподаткові надходження	13,52	19,38	37,11	30,17
Доходи від операцій з капіталом	0,03	0,03	0,00	0,01
Від органів державного управління	0,97	0,53	1,61	0,91
Від ЄС, урядів іноземних держав, МО	0,10	26,92	16,22	12,68
Цільові фонди	0,02	0,01	0,02	0,02
Видатки на оборону	8,56	42,24	52,25	50,29

Примітка. 1 – дані за січень – листопад.

Джерело: складено авторами на основі [4].

Аналіз динаміки складових доходної частини Державного бюджету України у 2021–2024 рр. свідчить про суттєві трансформації у фіскальній системі, спричинені повномасштабною війною. Одним із найбільш виразних трендів стало зниження частки податкових надходжень у загальній структурі доходів. Якщо у 2021 р. цей показник становив понад 85%, то вже у 2022 р. – менше 54%, а у 2023 р. – всього 45%. Лише у 2024 р. спостерігається часткове відновлення до рівня 56,2%, однак цей показник ще далеко не досягає довоєнного рівня. Паралельно фіксується значне зростання питомої ваги неподаткових надходжень, зокрема у 2023 р. – до 37,1%. Це зумовлено надходженнями від державних підприємств та іншими одноразовими джерелами, які не мають стабільного характеру.

Найбільш показовим є збільшення частки міжнародної фінансової допомоги. У 2022 р. вона зросла до майже 27% усіх доходів бюджету, що свідчить про критичну зовнішню залежність. Навіть у 2024 р., попри часткове зниження, понад 12% доходів формуються за рахунок підтримки ЄС, урядів інших держав та міжнародних організацій.

На тлі цих змін видатки на оборону демонструють стрімке зростання – з 8,56% у 2021 р. до більш як 50% у 2023–2024 рр. Таким чином, пріоритет фінансування армії цілком закономірно витісняє інші статті видатків, створюючи виклик для реалізації соціальних і відновлювальних програм.

Критична ситуація із фінансуванням доходів бюджету стала причиною зміщення пріоритетів податкової політики в напрямку посилення фіскальної функції податків. Свідченням цього є прийняття у грудні 2023 р. Національної стратегії доходів до 2030 року [5]. Основним завданням цієї стратегії був меседж для міжнародної спільноти та бізнесу в Україні про необхідність і готовність підвищення податкового навантаження на суб'єктів господарювання. Однак реальних кроків у цьому напрямку в 2024 р. не було зроблено. Так, Операційний план реалізації Національної стратегії доходів до 2030 року у 2024 р. було виконано лише на 75,3% (рис. 1). Причому більшість заходів на 2024 р. носили підготовчий характер і не стосувалися реформування механізмів окремих податків.

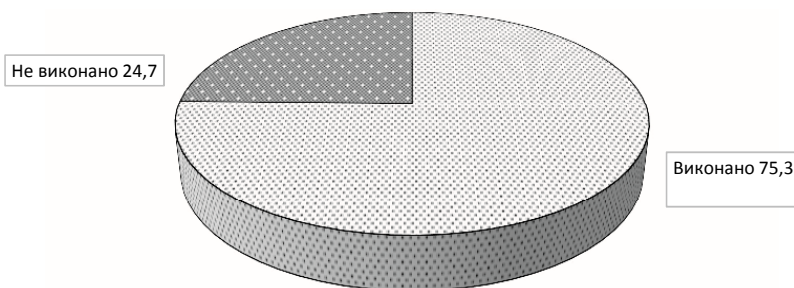


Рис. 1. Стан виконання заходів Операційного плану реалізації Національної стратегії доходів до 2030 року, строком виконання яких було визначено 2024 рік.

Джерело: складено авторами на основі [6].

Крім відновлення довоєнних умов оподаткування, важливі зміни у 2024 р. стосувалися реформування військового збору. Так, 1 грудня 2024 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» [7], яким передбачено збільшення ставки військового збору з 1,5% до 5% та розширено коло платників збору в частині підприємців на спрощеній системі оподаткування. Зокрема, до кінця року, в якому буде припинено або скасовано воєнний стан платники єдиного податку першої, другої та четвертої груп, сплачуватимуть його за ставкою 10% від мінімальної заробітної плати (МЗП), встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року, з розрахунку на календарний місяць, а платники єдиного податку третьої групи – 1% від доходу.

Поряд зі стабілізацією економічного становища в країні, підтримкою підприємницького середовища та підвищенням ефективності справляння податків, в умовах війни важливе значення має соціальна функція держави. Соціальна підтримка держави, на нашу думку, після безпеки є визначальним фактором зниження міграції населення за кордон і збереження нації загалом. Чи не найважливішим інструментом підтримки соціальної функції держави є податки. На рис 2. наведено основні механізми та напрями податкової підтримки реалізації соціальної функції держави.

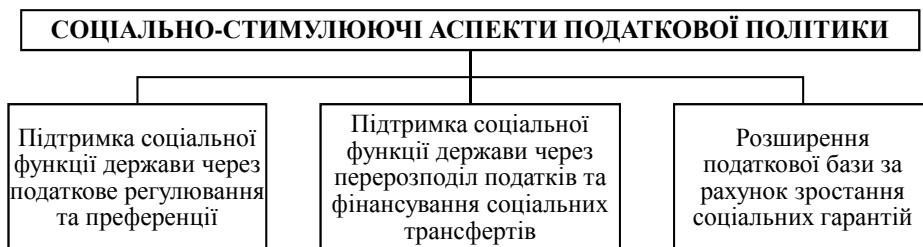


Рис. 2. Податкові аспекти реалізації соціальної функції держави.

Джерело: складено авторами.

Одним із напрямів підтримки соціальної функції держави є здійснення податкового регулювання та надання преференцій. Такий механізм реалізовується як через дискреційну податкову політику (зміна податкового законодавства в частині зниження податкового навантаження на доходи малозабезпечених верств населення), так і через недискреційні механізми податкової політики (прогресивна система оподаткування доходів фізичних осіб). Цей напрям є доволі дієвим, однак в умовах війни, яка супроводжується нестачею фінансових ресурсів, допустимий на короткий період часу в особливо гострих фазах соціальних криз.

Більш дієвою і допустимою в умовах війни є підтримка соціальної функції держави через перерозподіл податків та фінансування соціальних трансфертів. Такий механізм володіє більшою адресністю надання соціальних допомог. Цілком очевидно, що видатки на надання соціальної допомоги населенню в Україні в теперішніх умовах зростають (рис. 3).

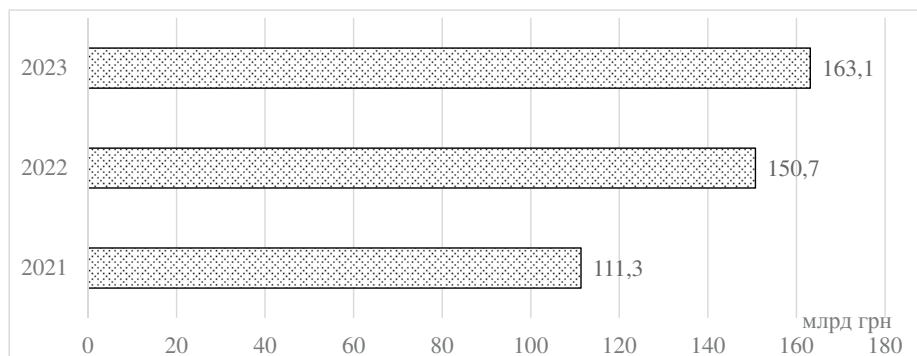


Рис. 3. Видатки на надання соціальної допомоги населенню в Україні у 2021 – 2023 рр., млрд грн.

Джерело: складено авторами на основі [8].

Якщо у 2021 р. ця категорія видатків становила 111,3 млрд грн, то вже у 2022 р. вона збільшилася до 150,7 млрд грн, а у 2023 р. сягнула 163,1 млрд грн. Сумарне зростання за цей період склало понад 46%, що є суттєвим навіть з урахуванням інфляційних процесів.

Таке розширення обсягів соціальної підтримки було зумовлене низкою чинників. По-перше, війна призвела до різкого збільшення кількості домогосподарств, що втратили джерела доходів, що, у свою чергу, підвищило навантаження на систему соціального захисту. По-друге, держава запровадила низку нових програм підтримки – зокрема, виплати для внутрішньо переміщених осіб, допомогу безробітним, субсидії на оплату житлово-комунальних послуг тощо. Частина таких програм фінансувалася за підтримки міжнародних партнерів, проте значна частка витрат залишалася за Державним бюджетом України.

У 2023 р. зростання видатків уповільнилося, що може свідчити про наближення до фіскальних меж держави або перехід до більш селективної політики підтримки. Незважаючи на це, збереження високого рівня соціальних видатків є критично важливим для утримання соціальної стабільності, особливо в умовах тривалої війни.

Разом із цим, у довготривалому періоді спостерігається поступове але стабільне зниження частки видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та інших немілітаризованих статей видатків (рис. 4).

Аналіз динаміки частки окремих статей видатків зведеного бюджету України у 2012 – 2024 рр. свідчить про суттєву трансформацію фіскальних пріоритетів у відповідь на внутрішні й зовнішні виклики. Найбільш помітною є тенденція зниження частки видатків на соціальний захист – з 25,4% у 2012 р. до 10,6% у 2024 р. Піковий рівень був зафіксований у 2016 р. (понад 30%), однак подальше скорочення вказує на зміну стратегічного вектора бюджетної політики. Аналогічно, видатки на освіту знизилися з 20,7% до 7%, а на охорону здоров'я – з 11,9% до 4,8%, незважаючи на постпандемічні ризики.

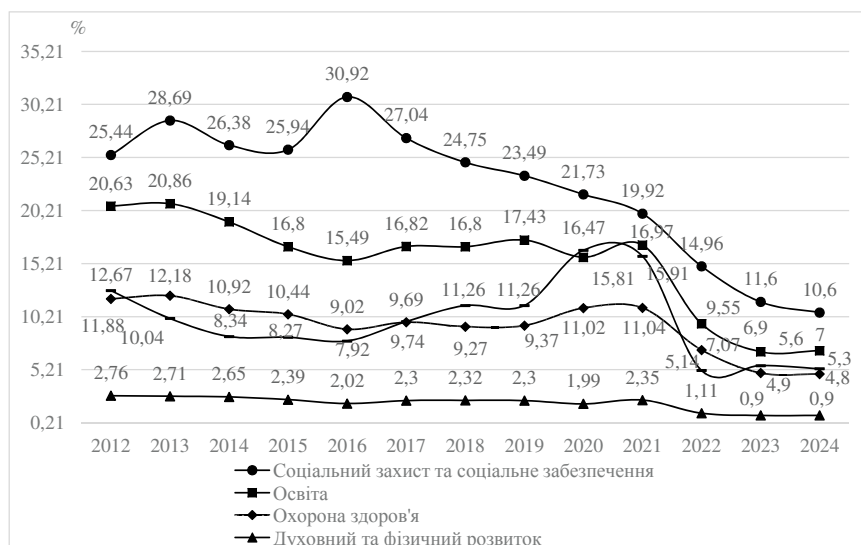


Рис. 4. Динаміка частки окремих статей видатків зведеного бюджету України за функціональною класифікацією у 2012 – 2024 рр.

Джерело: складено авторами на основі [9].

Загальна структура видатків демонструє фокус держави на фінансуванні безпекових та оборонних напрямів, водночас скорочуючи інвестиції в розвиток людського капіталу та економіки. Така логіка є зрозумілою в умовах війни, однак у довгостроковій перспективі вона створює ризики для післявоєнного відновлення.

Третім аспектом реалізації соціальної функції держави виступає розширення податкової бази за рахунок зростання соціальних гарантій. Найважливішими з них є МЗП та прожитковий мінімум для працездатних осіб. З цими показниками пов'язаний розрахунок єдиного податку для платників першої та другої груп спрощеної системи оподаткування, а також вони опосередковано впливають на формування бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб. Тобто, з одного боку, зростання соціальних гарантій тягне за собою збільшення видатків, а з іншого – створює мультиплікативний ефект розширення бази оподаткування та зростання податкових надходжень.

На рис. 5 наведено динаміку розміру МЗП та прожиткового мінімуму для працездатних осіб в Україні у 2012 – 2025 рр.

Динаміка цих показників є відображенням пріоритетів державної соціальної політики в умовах багаторічної нестабільності. Аналіз наведеного графіка дає змогу виявити як періоди прискореного зростання, так і фази свідомого стримування показників з боку держави.

У період 2014 – 2016 рр., після початку війни на сході України, підвищення МЗП було вкрай обмеженим. Її номінальне зростання з 1218 до 1378 грн не відповідало ані масштабам девальвації гривні, ані реальному падінню купівельної спроможності. Прожитковий мінімум, як базовий показник для розрахунку соціальних виплат, також залишався практично замороженим. Така політика, з одного боку, дозволила стримати дефіцит бюджету, але з іншого – не забезпечила належного соціального захисту.



Рис. 5. Динаміка розміру МЗП та прожиткового мінімуму для працездатних осіб в Україні станом на 1 січня 2012 – 2025 рр.

Джерело: складено авторами на основі [10; 11].

Різкий перегляд підходів відбувся у 2017 р., коли МЗП була збільшена удвічі – до 3200 грн. Це стало поворотною точкою, оскільки відбулося зміщення акценту від мінімального утримання до фіскального стимулювання легалізації праці. У наступні роки зростання тривало поступово, досягнувши 6000 грн у 2021 р.

Новий кризовий період, пов'язаний з повномасштабною війною у 2022 р., вніс свої корективи. Незважаючи на гостру бюджетну нестачу, МЗП поступово продовжувала зростати: 6500 грн у 2022 р., 6700 у 2023 р., 7100 грн у 2024 р., а з 1 січня 2025 р. – 8000 грн. Такий підхід є свідченням прагнення держави зберегти хоча б базовий рівень доходів найменш захищених працівників. Водночас, варто зауважити, що прожитковий мінімум для працездатних осіб був фактично заморожений на рівні 3028 грн упродовж двох років (2024–2025), що призводить до викривлення системи соціальних стандартів.

Наявний розрив між офіційною МЗП і прожитковим мінімумом створює дисбаланс у підходах до нарахування соціальних виплат і пільг. Зниження прожиткового мінімуму автоматично зменшує розмір допомог, що призводить до посилення соціального навантаження на домогосподарства, особливо вразливі в умовах війни.

Важливою проблемою соціально-економічного розвитку України з позиції оподаткування є те, що доходи бюджету, які формуються від коштів наданих ЄС, урядами іноземних держав, міжнародними організаціями не можуть спрямовуватись на фінансування Збройних сил та оборони України загалом, що передбачено умовами договорів про надання допомоги. Відповідно обороноздатність країни основним чином формується за рахунок власних податкових надходжень. В таких умовах підтримка макрофінансової стабільності (виплата пенсій, зарплат, субсидій), фінансування соціальних програм, охорони здоров'я, освіти, відновлення інфраструктури, енергетики та гуманітарних потреб великою мірою залежить від зовнішніх джерел фінансування. Нестабільність таких джерел, в умовах довготривалого сценарію воєнних дій, створює загрози для фінансової безпеки виконання державою соціальних функцій.

Нові виклики та реалії оподаткування постануть перед Україною в умовах повоєнного відновлення. Після завершення активної фази війни система

державних фінансів України опиниться перед необхідністю глибокого перегляду як фіскальних підходів, так і базових механізмів оподаткування. Економічні, соціальні та демографічні наслідки конфлікту суттєво звузили податкову базу та призвели до накопичення структурних дисбалансів, що формує нові податкові реалії, у яких держава має діяти максимально гнучко, але стратегічно виважено.

Одним із головних викликів стане розширення податкової бази в умовах обмеженої економічної активності. Частина підприємств знищена або втратила ринки збуту, трудові ресурси частково емігрували, тіньовий сектор зріс. У таких умовах спроби підвищення ставок податків без державної підтримки бізнесу можуть мати зворотний ефект. Потрібен підхід, орієнтований на поновлення платоспроможності платників, а не лише на мобілізацію податкових надходжень.

У післявоєнний період неминучими будуть питання зростання соціальних видатків та видатків на фінансуванні масштабної відбудови. Учасники бойових дій по праві мають отримати належне соціальне забезпечення, в тому числі з елементами податкових преференцій. А це стане додатковим фактором зростання навантаження на бюджет. Одним із варіантів подолання такого навантаження є впровадження тимчасових фіскальних інструментів – наприклад «податку на відновлення» або розширення акцизного оподаткування. Однак такі заходи повинні бути обґрунтованими та прозорими, щоб не підірвати довіру до фіскальної системи.

Особливу увагу слід приділити проблемі тінізації економіки, яка поглибилася під час війни через відхід бізнесу в готівкову форму розрахунків, втрату облікових систем та слабкий контроль з боку податкової служби. Пріоритетом має стати відновлення ефективного адміністрування, розвиток цифрової звітності та ризик-орієнтованого контролю.

Також на етапі повоєнного відновлення посиляться вимоги з боку міжнародних партнерів щодо гармонізації податкового законодавства з нормами ЄС, що включають прозорість, боротьбу з офшоризацією, обмеження вибіркового пільг. Відповідність цим вимогам є необхідною умовою для продовження фінансової підтримки України.

У підсумку варто зазначити, що податкова політика повоєнного періоду має узгоджувати потреби економічного відновлення та необхідність забезпечення фіскальної стабільності. Це вимагатиме нової якості податкової політики – передбачуваної, справедливої, гнучкої до умов ринку й орієнтованої на довіру платників.

Висновки. У процесі дослідження ми доходимо до таких найважливіших висновків:

1. Соціально-економічна дестабілізація, спричинена повномасштабною війною, радикально трансформувала умови функціонування податкової системи України. Зниження доходів населення, падіння ВВП, зростання тінізації економіки та інфляційні процеси створили потужний фіскальний тиск. У відповідь держава вдалася до безпрецедентної податкової лібералізації, що дало змогу зберегти підприємницьку активність та частково компенсувати втрати бюджету. Водночас досвід цих заходів засвідчив необхідність гнучкої та адаптивної податкової політики, яка повинна відповідати умовам кризового періоду та формувати передумови для сталого економічного відновлення в майбутньому.

2. В умовах воєнного стану податкові надходження втратили статус головного джерела формування доходів бюджету, поступившись місцем зовнішнім трансфертам і неподатковим надходженням. Структура доходів бюджету стала вразливою, адже її основа – це ресурси, які мають нестабільний або тимчасовий характер. Фінансування оборони закономірно домінує, але потребує системного

бюджетного підкріплення для довгострокового утримання безпеки. Подальша фіскальна стабільність потребує відновлення податкової бази, зменшення тінізації, а також поступового зниження залежності від зовнішньої допомоги.

3. Соціальні трансферти залишаються одним із пріоритетів бюджетної політики, відображаючи зусилля держави забезпечити мінімальні стандарти життя для найбільш вразливих категорій населення. Водночас зростання їх обсягів піднімає питання про ефективність системи розподілу допомоги та фінансову спроможність бюджету у середньо- і довгостроковій перспективі.

4. Державна бюджетна політика перебуває в режимі жорсткого перерозподілу ресурсів на користь військових потреб, що водночас посилює виклики для соціальної сфери, демографії та економічної реконструкції. Повернення до збалансованого бюджетного планування є необхідною умовою сталого розвитку в післявоєнний період.

5. Спостерігається поступове посилення ролі мінімальної заробітної плати як інструменту державного регулювання трудових доходів, однак прожитковий мінімум залишається інертним показником, що не відповідає реальним витратам населення. У післявоєнному періоді перегляд методики його обрахунку та актуалізація соціальних нормативів повинні стати пріоритетом у реформуванні системи державних гарантій.

6. Фіскальна система України в умовах повоєнного відновлення функціонуватиме в середовищі високої невизначеності та комплексних викликів. Обмеженість внутрішніх ресурсів, залежність від зовнішньої допомоги, соціальні зобов'язання та необхідність масштабної реконструкції вимагають переосмислення підходів до податкової політики. Її стратегічний курс має забезпечити баланс між стимулюванням економічної активності, боротьбою з тінізацією та гарантуванням фіскальної спроможності держави в середньо- та довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Оновлена оцінка збитків свідчить про потребу у 524 мільярди доларів для відновлення України протягом наступного десятиліття. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/onovlena-otsinka-zbytkiv-svidchyt-pro-potrebu-u-524-milyardy-dolariv-dlya-vidnovlennya-ukrayiny-protyahom-nastupnoho>
2. Тіньова економіка. Аналітична записка / Міністерство економіки. 2022. URL: <https://me.gov.ua/view/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>
3. Трекер економіки України під час війни. URL: https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/?gad_source=1&gbraid=0AAAAACM-mc1T0Tls55T-0DCRv5wVgSo4G&gclid=Cj0KCQjwzrzABhD8ARIsANISWNOUjC9X3TGCXBanKQxKE1yPAq-DwMhM7b2CjARfth9OZDJ7JiOTELYaArh7EALw_wcB
4. Державний веб-портал бюджету для громадян / Міністерство фінансів України. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=11&year=2024&budgetType=NATIONAL>.
5. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року : Розпорядження КМУ від 27.12.2023 р. № 1218-р. URL: https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716
6. Звіт про стан виконання Національної стратегії доходів до 2030 року у 2024 році / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану : закон України від 10.10.2024 № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX>

8. Мінфін представляє інтерактивний дашбординд витраток держбюджету за останні 3 роки для соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/the_ministry_of_finance_publishes_a_dashboard_of_the_state_budget_expenditures_from_the_past_3_years_focusing_specifically_on_social_support_for_the_most_vulnerable_segments_of_the_population-4010
9. Витатки за функціональною класифікацією витатків та кредитування зведеного бюджету України у 2012-2024 pp. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets>
10. Прожитковий мінімум в Україні по соціальним та демографічним групам з 2000 по 2025 pp. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>
11. Мінімальна зарплата в Україні з 2000 по 2025 pp. <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

References:

1. United Nations Development Programme. (2024, March 29). *Updated damage assessment shows \$524 billion needed to rebuild Ukraine over the next decade*. <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/onovlena-otsinka-zbytkiv-svidchyt-pro-potrebu-u-524-milyardy-dolariv-dlya-vidnovlennya-ukrayiny-protyahom-nastupnoho>
2. Ministry of Economy of Ukraine. (2022). *Shadow economy. Analytical note*. <https://me.gov.ua/view/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>
3. Centre for Economic Strategy. (n.d.). *Tracker of Ukraine's economy during the war*. <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war>
4. Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *State budget web portal for citizens*. <https://openbudget.gov.ua/?month=11&year=2024&budgetType=NATIONAL>
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023, December 27). *On approval of the National Revenue Strategy until 2030: Resolution No. 1218-p*. https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716
6. Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *Report on the implementation of the National Revenue Strategy 2030 in 2024*. https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024, October 10). *On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine to Ensure the Balance of Budget Revenues during the Period of Martial Law: law No. 4015-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX>
8. Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *The Ministry of Finance presents an interactive dashboard of state budget expenditures for the last 3 years for social support of the most vulnerable population*. https://mof.gov.ua/uk/news/the_ministry_of_finance_publishes_a_dashboard_of_the_state_budget_expenditures_from_the_past_3_years_focusing_specifically_on_social_support_for_the_most_vulnerable_segments_of_the_population-4010
9. Ministry of Finance of Ukraine. (2025). *Expenditures by Functional Classification of Expenditures and Lending of the Consolidated Budget of Ukraine in 2012-2024* <https://www.mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets>
10. Minfin Index. (2025). *The subsistence minimum in Ukraine by social and demographic groups from 2000 to 2025*. <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>
11. Minfin Index. (2025). *Minimum wage in Ukraine from 2000 to 2025*. <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>